

ИСАБЕЛ АЛИЕНДЕ КЛАРИСА

Превод от испански: Самул Франсес, 1996

chitanka.info

Клариса се родила, когато в града още нямало електричество, видяла по телевизията първия астронавт да левитира над лунната повърхност и умря от изумление, когато пристигна Папата и сред посрещачите бяха и хомосексуалистите, преоблечени като монахини. Прекарала детството си сред китни папрати и коридори, осветени от масленичета. В онези години дните се нижели бавно. Клариса всъщност не успя да се приспособи към стресовите ситуации на настоящето и у мен винаги будеше усещането, че е застинала във въздуха с цвят сепия на снимка от отминала епоха. Предполагам, че някога е имала стройна снага на девица, грациозна осанка и профил като от медальон, но по времето, когато я видях за първи път, тя беше една стара особнячка, с рамене, щръкнали като малки гърбици, а благородната ѝ глава бе коронясана с мастна киста колкото гълъбово яйце, около която навиваше белите си коси. Погледът ѝ беше закачлив и проникателен, способен да премине през най-потайната злоба и да се завърне ненакърнен. През дългите години на своя живот тя си спечели славата на светица и след смъртта ѝ мнозина положиха портрета ѝ в домашните си олтари редом с други почитани ликове, за да измолват покровителството ѝ при по-дребни затруднения, макар че достойнствата ѝ на чудотворка не са признати от Ватикана и положително няма да бъдат признати никога. Защото благодеянията, подвластни на Клариса, са от по-особено естество: тя не възвръща зрението на слепи като света Лукия, нито напътства като свети Антоний самотните жени да си намерят мъж, но се твърди, че помага на човек да надвие махмурлука или да надмогне трудностите на военната служба и угнетяващата самота. Чудесата ѝ са скромни, недоказуеми, ала и също толкова необходими, колкото внушителните чудесии на канонизираните светци.

Запознах се с нея в годините, когато, още девойче, работех като прислужничка в къщата на Госпожата, една „дама на нощта“, както Клариса назоваваше жените „от занаята“. По онова време тя вече бе почти призрак, сякаш всеки миг готов да се откъсне от пода и да отлети през прозореца. Имаше ръце на лечителка и хората, лишени от средства за лекар или разочаровани от традиционната медицина, чакаха ред при нея, за да облекчи болките им и да ги утеши за лошата участ. Господарката ми често я викаше да ѝ направи масаж на гърба. Мимоходом Клариса се ровеше в душата на Госпожата с надеждата да

промени живота ѝ и да я насочи по пътищата на Бога, пътища, по които другата не бързаше да поеме, тъй като това би опростило бизнеса ѝ. Клариса я даряваше с лечебната топлина на ръцете си в продължение на десет-петнайсет минути, в зависимост от силата на болката, след което приемаше да изпие чаша плодов сок като отплата за услугата. Седнали една срещу друга в кухнята, двете жени разговаряха за „човешкото“ и за „божественото“, господарката ми повече за човешкото, а тя — за божественото, без да прекриват границите на търпимостта и добрия тон. После започнах работа другаде и изгубих от поглед Клариса за около две десетилетия, докато я срещнах отново и възстановихме приятелството си до ден-дневен, без да отдаваме особено внимание на различните пречки, включително и на смъртта ѝ, която все пак внесе известен безпорядък в прекрасните ни взаимоотношения.

По времето, когато възрастта вече ѝ създаваше затруднения да се придвижва с предишния мисионерски плам, Клариса не престана да помага на ближните, понякога дори против волята на благодетелстваните — какъвто беше случаят със сводниците от улица Република, принудени да изтърпят мъчителните за тях публични поучения на благородната госпожа, обладана от неотменното желание да спаси душите им. Клариса се лишаваше от всичко лично, за да го раздаде на нуждаещите се, и обикновено имуществото ѝ се свеждаше до дрехите, които носеше на гърба си, затова към края на живота ѝ трудно можеше да бъде открит бедняк, по-беден от нея. Милосърдието се превърна в двупосочен път и вече не се знаеше кой дава и кой получава.

Живееше в порутена триетажна къща с няколко незаети помещения, а други дадени под наем за склад на фабрика за спиртни напитки, така че въздухът бе напоен с кисела пиянска воня. Не напуснала това жилище, наследено от родителите ѝ, защото то я свързвало с миналото на нейния род и защото вече над четирийсет години там, в една стая в дъното на двора, се бил погребал жив мъжът ѝ. Бил работил като съдия в далечна провинция и изпълнявал достойно задълженията си до раждането на второто им дете, когато разочарованието сложило край на решимостта да се пребори със съдбата, та потърсил убежище в това зловонно помещение, подобно къртица в дупката си. Рядко излизал — като подплашена сянка — и

отварял вратата само за да изнесе цукалото и да внесе храната, която жена му оставяла всеки ден. Поддържали връзка чрез бележки, написани с калиграфския му почерк, и с почуквания по вратата — два пъти означавало „да“, три пъти — „не“. През стените на стаята долитало дрезгавото му астматично покашляне, а понякога и пиратски ругатни, които никой не би могъл да каже към кого са отправени.

— Клетият човечец, дано по-скоро Бог го призове при себе си и да го прати да пее в ангелски хор — мълвяла Клариса без капка ирония; ала очевидно Божието провидение не пожелало да я дари с бърза кончина на нейния съпруг, щом той е жив и до ден-днешен, макар сигурно надхвърлил стоте, освен ако не е вече мъртъв, а кашлицата и проклятията, които се чуват, да са само отглас от миналото.

Клариса се омъжила за него, защото бил първият, който поискал ръката ѝ, а и родителите ѝ решили, че съдия е възможно най-добрата партия за нея. Разделила се с приличното благосъстояние на бащиния дом и се приспособила към скъперничеството и вулгарността на съпруга си, без да претендира за по-добра съдба. Само веднъж я чули да си спомня с носталгия за по-изтънчения дух, белязал миналото ѝ — било във връзка с рояла, на който свирела с наслада като дете. Така научихме за нейното увлечение по музиката и много по-късно, когато вече бе стара, група приятели ѝ подарихме скромно пиано. По онова време бе прекарала почти шейсет години, без да види отблизо клавиш, но приседна на табуретката и изпълни по памет без никакво колебание Ноктюрното на Шопен.

Около две години след сватбата със съдията се родила дъщеря им, албинос, която още с прохождането започнала да придружава майка си в църквата. Не след дълго, очарована от блясъка на литургиите, малката захванала да къса завесите у дома, за да се облича като епископ, и скоро имитацията на богослужебните обреди с тананикане на химни на измислен латински се превърнала в единствената игра, на която тя се отдавала с удоволствие. Била непоправимо изостанала в развитието си, произнасяла думи само на някакъв свой език, непрекъснато ѝ течали лиги и страдала от неизлечими пристъпи на лошотия, при които трябвало да я връзват като животно на панаир, за да не ръфа мебелите и да не напада хората. По време на пубертета поулегнала и започнала да помага на майка си в

къщната работа. Второто дете дошло на белия свят с нежно монголоидно лице и лишено от любопитство, а единственото умение, което успяло да придобие — без обаче да му послужи особено, защото майката никога не посмяла да пусне сина си вън от дома, — било да пази равновесие върху велосипед. Прекарало живота си, въртейки на двора педалите на велосипед без колела, закрепен върху стойка.

Това, че децата й са ненормални, не накърнило здравия оптимизъм на Клариса, която виждала в тях чисти души, неуязвими за злото, и ги обграждала винаги с много обич. Полагала всеотдайни усилия да ги предпази от досег със земните страдания, често се питала кой ли ще се грижи за тях, когато нея вече няма да я има. Бащата, обратното, никога не говорел за дъщерята и сина и използвал тяхната умствена изостаналост като повод да се отдаде на печал, да напусне службата, да загърби приятелите и дори свежия въздух и жив да се погребее в стаята си, където единственото му занимание било да преписва вестниците в една нотариална книга с търпението на средновековен монах. Междувременно жена му похарчила до последния грош зестрата и наследството си и се захващала с всякаква работа, за да издържа семейството. Заради собствените си грижи не пренебрегнала чуждите и дори в най-трудните моменти на своето съществуване не се отказала от благотворителната си дейност.

Клариса проявявала безкрайно разбиране към човешките слабости. Една нощ, когато вече била беловласа старица, дочула непривичен шум в къщата, докато шиела в стаята си. Пристъпила към вратата, за да види какво става, но не успяла да излезе, защото се сблъскала с мъж, който опрял нож в шията й.

— Млък, курво, че ще ти клъцна гръкляна! — заплашил я той.

— Сбъркал си мястото, синко. Дамите на нощта са на отсрещната страна на улицата, където свири музика.

— Не се подигравай, това е грабеж.

— Що рече? — усмихнала се недоверчиво Клариса. — Че какво ще откраднеш от мен?

— Сядай на този стол да те завържа!

— И дума да няма, синко, имай уважение, мога да ти бъда майка.

— Сядай!

— Недей да крещиш, че ще изплашиш мъжа ми, който не е добре със здравето. А и прибери този нож, че можеш да нараниш някого —

казала Клариса.

— Слушайте, госпожо, дошъл съм да крада — промърморил колебливо нахлулият с взлом в дома ѝ.

— Не, каква ти кражба. Няма да ти позволя да извършиш грях. Ще ти дам някоя и друга пара, но доброволно. Не ти ми ги вземаш, а аз ти ги давам, ясно ли е? — Взела чантата си и извадила мизерната сумичка, с която щяла да разполага до края на седмицата. — Нямам повече. Както виждаш, семейството ни е доста бедно. Ела с мен в кухнята, ще сложа чайника.

Мъжът прибрал ножа и я последвал с банкнотите в ръка. Клариса приготвила чай за двамата, поднесла последните бисквити, които ѝ се намирали, и го поканила да седнат в хола.

— Откъде ти хрумна странната идея да ограбваш такава бедна старица?

Крадецът си признал, че я е наблюдавал дни наред, знаел, че живее сама, и помислил, че в голямата ѝ къща все ще се намери нещо, което да отмъкне. Казал, че е първият му опит за грабеж, че има четири деца, безработен е и не може пак да се завърне у дома с празни ръце. Тя го накарала да проумее, че рискът е прекалено голям, не само щял да попадне в затвора, но нищо чудно и сам да си осигури място в ада, макар да се съмнявала, че Бог ще го осъди така строго — най-много да го прати в чистилището, стига, разбира се, той да се покае и никога повече да не съгреша. Предложила му да го включи в списъка на покровителстваните от нея и му обещала да не го издаде на властите. Разделили се, разменяйки си целувки по бузите. През следващите десет години, чак до смъртта на Клариса, всяка Коледа този мъж ѝ изпращал подарък по пощата.

Не всички познанства на Клариса били от този род, тя поддържала връзки и с уважавани хора, жени от знатно потекло, богати търговци, банкери и общественици, които посещавала, за да потърси помощ за ближния, без дори да се замисля как ще я посрещнат. Един ден се представила в приемната на депутатата Диего Сиенфугос, известен с пламенните си речи и спечелил си име на един от малцината некорумпирани политици в страната, което не му попречи да се издигне до министър и да попадне в учебниците по история като интелектуален баща на някакъв мирен договор. По онова време Клариса, макар млада и донякъде притеснителна, вече

притежавала непоколебимата решителност, която я отличаваше и на стари години. Отишла при депутатата да го помоли да използва влиянието си, за да осигури модерен хладилник на последователките на майка Тереза. Човекът я изгледал изумен, недоумяващ защо тъкмо той трябва да помага на идеологическите си противници.

— Просто защото в трапезарията на монахините всеки ден се хранят безплатно сто деца, а те почти всички са синове и дъщери на комунисти и евангелисти, които гласуваха за вас — кротко му отвърнала Клариса.

Така между двамата се породило едно тайно приятелство, което щяло да струва на политика редица благодеяния и безсънни нощи. Със същата необорима логика тя съумявала да извоюва от йезуитите училищни стипендии за мнозина атеисти, от Акция на дамите католички — дрехи втора употреба за кварталните проститутки, от Немския институт — музикални инструменти за един еврейски хор, а от собствениците на лозя — фондове за програмите за борба с алкохолизма.

Нито съпругът, погребан в своята стая мавзолей, нито изнурителните часове всекидневна работа не попречили на Клариса да забременее отново. Акушерката я предупредила, че най-вероятно и този път бебето не ще е нормално, ала тя я успокоила с довода, че Бог поддържа известно равновесие във Вселената и също както Той създава някои криви неща и други — прави, за всяка добродетел има и един грях, за всяка радост — нещастие, за всяко зло — добро, и така във вечния кръговрат на колелото на живота всичко намира своя противовес с течение на вековете. Махалото отива и се връща с неумолима точност, казвала тя.

Клариса прекарала търпеливо времето на бременността и родила третото си дете. Направила го у дома си, подпомогната от акушерката и в жизнерадостната компания на недоразвитите си деца, безобидни и усмихнати същества, с часове отдадени на игрите си, дъщерята — фъфлейки галиматии в епископските си одеяния, а синът — въртейки към никъде педалите на неподвижния си велосипед. Този път везните се наклонили в правилната посока, за да съхранят хармонията на Сътворението, и се родило яко момченце, с мъдри очи и силни ръце, което майката положила благодарна на гърдите си. Четиринайсет месеца по-късно Клариса добила още един син със същите качества.

— Те ще израснат здрави, за да ми помогнат в грижите за първите две — казвала тя, вярна на разбирането си за равновесието в света. Така и стана, защото по-малките деца пораснаха стройни като тръстики и надарени с доброта.

По някакъв начин Клариса успявала да издържа четирите си деца без помощ от страна на съпруга си и без да накърнява гордостта си на дама от обществото — никога не помолила за милосърдие към самата нея. Малцина научили за финансовите ѝ затруднения. Със същата упоритост, с каквато будувала нощем, правейки парцалени кукли и годечни погачи за продан, тя се борела срещу разрухата в къщата, където стените започвали да се потят със зеленикава влага, и внушавала на по-малките си деца своите принципи на щедрост и добро настроение с такъв блестящ резултат, че през последвалите десетилетия те, неизменно до нея, споделяли товара на по-големите си брат и сестра — до деня, в който, както се били затворили в банята, изтичане на газ отнесло кротко на оня свят нейните първи две рожби.

Папата пристигна, когато Клариса още не бе навършила осемдесет, макар че не бе лесно да се пресметне точната ѝ възраст, понеже тя добавяше по някоя и друга година просто от кокетство, за да чуе да казват колко добре се е запазила за осемдесет и петте, които обявяваше. Преливаше от бодрост, но тялото ѝ изневеряваше, трудно ходеше, губеше ориентация по улиците, нямаше апетит и към края на дните си се хранеше само с цветя и мед. Духът ѝ започна да я напуска едновременно с поникването на крилца на раменете ѝ, но подготовката за папското посещение ѝ възвърна влечението към земните дела. Не склони да наблюдава спектакъла по телевизията, защото изпитваше дълбоко недоверие към тази техника. Беше уверена, че дори астронавтът на Луната не е нищо друго, освен измама, заснета в холивудска киностудия, както лъжели и с онези истории, в които главните герои уж се любели или умирали, а след седмица се появявали отново същите хора и изживявали други съдби. Клариса пожела да види Негово светейшество със собствените си очи, за да не ѝ покажат на екрана някой актьор със свещенослужителски одежди, така че трябваше да я придружа и заедно да го приветстваме при преминаването му по улиците. След два часа очакване, през които се бранехме от тълпата вярващи и от продавачите на свещи, на щамповани фланелки, пъстроцветни изображения и пластмасови

светци, успяхме да зърнем Светия отец, величествен в подвижната си стъклена клетка, като бял делфин в аквариум. Клариса падна на колене, с риск да бъде смачкана от фанатиците и пазачите от охраната. В този миг, точно когато Папата се бе приближил на един хвърлей разстояние, от странична уличка се появи колона мъже, предрешени като монахини, с гримирани лица и с плакати в защита на аборта, на развода, на содомията и на правото на жените да стават свещеници. Клариса порови в чантата си с трепереща ръка, намери очилата си и си ги сложи, за да се увери, че всичко това не е плод на въображението ѝ.

— Да се прибираме, дъще. Премного видях — рече ми бледа.

Беше толкова смутена, че за да я разсея, предложих да ѝ купя един косъм от главата на Папата, но тя отказа, защото нямало гаранции, че е истински. Както пресметнал някакъв социалистически вестник, количеството папски косми, продавани като реликви, било толкова голямо, че би стигнало да се натъпчат два дюшека.

— Много остарях и вече не разбирам света, дъще. По-добре да си ходим.

Прибра се в голямата си къща изнемощяла, а грохотът на камбаните и приветствията още кънтеше в слепоочията ѝ. Отидох в кухнята да приготвя супа за съдията и да стопля вода, за да ѝ направя чай от лайка, та дано я поуспокои. През това време Клариса, с израз на дълбока покруса, подреди всичко в дома си и напълни последната чиния с ядене за своя съпруг. Постави подноса пред затворената врата и почука за пръв път от повече от четирийсет години.

— Колко пъти съм казвал да не ме безпокоят! — възропта с немощен глас съдията.

— Извинявай, скъпи, исках само да те известя, че ще умра.

— Кога?

— В петък.

— Добре. — И не отвори вратата.

Клариса повика децата си, за да им съобщи за скорошния си край, после легна в кревата си. Стаята ѝ беше обширна и тъмна, с тежки резбовани мебели от махагон, неуспели да се превърнат в антики, защото са били толкова скапани, та се разпадали още при внасянето. Върху шкафа имаше стъклена урна с восъчна фигурка на Младенеца, изработена толкова реалистично, че напомняше току-що окъпано бебе.

— Бих искала Младенецът да остане при теб, за да се грижиш за него, Ева.

— Вие не мислите да умирате, нали? Не ме плашете.

— Трябва да го държиш на сянка, огрее ли го слънцето, ще се стопи. Съхранил се е почти век и може да оцелее още толкова, ако го пазиш от климата.

Сресах сребристите коси на върха на главата ѝ, украсих прическата ѝ с кордела и приседнах до нея, готова да бъда редом в прежеждието ѝ, без да зная точно какво ще бъде то, защото моментът бе лишен от всякаква сантименталност, сякаш в действителност не ставаше дума за агония, а за лека настинка.

— Ще е добре да се изповядам, не мислиш ли, дъще?

— Че какви ли грехове бихте могли да имате вие, Клариса?

— Животът е дълъг, има време в излишък и за злото, с Божиата милост.

— Вие ще отидете направо на небето, ако то наистина съществува.

— Разбира се, че съществува, но не е толкова сигурно дали ще ме приемат. Там са доста строги — промърмори тя. След дълга пауза добави: — Като прехвърлям през ума си грешките, които съм допуснала, виждам, че една от тях е доста тежка...

Побиха ме тръпки от страх да не би тази жена с ореол на светица да ми каже, че нарочно е унищожила недоразвитите си деца, за да подпомогне Божието правосъдие, или че не вярва в Бог и се е захванала да прави добро на този свят само защото везните са ѝ отредили такава съдба като противотежест на нечие чуждо зло — зло, лишено от своя страна от собствено значение, защото всичко е част от един и същ непрекъснат процес. Но онова, което ми изповяда Клариса, не съдържаеше нищо чак толкова драматично. Поруменяла и с лице към прозореца, тя ми рече, че се била отказала да изпълнява съпружеските си задължения.

— Какво означава това? — попитах.

— Как да ти обясня... Имам предвид, че не задоволявах плътските желания на моя съпруг, разбираш ли?

— Не.

— Жената носи морална отговорност, ако откаже тялото си на своя съпруг и той изпадне в изкушението да потърси облекчение при

друга.

— Ясно. Ако съдията развратничи, то грехът за това е ваш.

— Не, не. Струва ми се, че следва да е на двамата, трябва да помисля.

— Не дължи ли мъжът същото на жена си?

— А?

— Искам да кажа, ако вие бяхте имали друг мъж, щеше ли тогава вашият грех да тежи и на съпруга ви?

— Какви ги приказваш, дъще! — погледна ме смаяна.

— Не бива да се безпокоите, ако най-големият ви грех е в това, че сте лишавали своя съпруг от тялото си. Сигурна съм, че Бог ще го възприеме като шега.

— Не вярвам Бог да притежава чувство за хумор за подобни неща.

— Ето това вече е голям грех, Клариса — да се съмнявате в Божието съвършенство.

Изглеждаше толкова добре със здравето, та ми беше трудно да си представя близкия ѝ край, но предположих, че светците, за разлика от простосмъртните, притежават способността да умират без страх и в пълно съзнание. Обаянието ѝ беше непоклатимо — мнозина твърдяха, че са виждали ореол от светлина около главата ѝ и са чували небесна музика в нейно присъствие, затова, щом я съблякох, за да ѝ сменя ризата, не се учудих, като открих на раменете ѝ две възпалени подутини, сякаш всеки момент щяха да ѝ поникнат чифт ангелски крилца.

Мълвата за агонията на Клариса бързо се разпространи. Синовете ѝ и аз трябваше да посрещнем една безкрайна върволица от хора, които идваха да измолят ходатайството ѝ на небето за различни услуги или просто да се сбогуват с нея. Мнозина очакваха в сетния миг да се случи някакво знамение, например вонята на гранясали бутилки, която се носеше наоколо, да се превърне в ухание на камелии или тялото ѝ да заблести с лъчите на утешението. Появи се и приятелят ѝ, бандитът, който не бе поел по правия път и се бе превърнал в истински професионалист. Той седна до леглото на умиращата и ѝ разказа всичките си похождения без капка угризение.

— Потръгна ми добре. Сега влизам само в къщите от горния квартал. Крада от богатите, а това не е грех. Никога не е ставало нужда

да прибягвам до насилие, работя чисто, като джентълмен — обясни не без гордост.

— Ще трябва много да се моля за теб, синко.

— Молете се, бабче, няма да ми навреди.

Появи се съкрушена и Госпожата, за да се сбогува със скъпата си приятелка, и донесе венец и сладки с пълнеж за бдението. Някогашната ми господарка не ме позна, но на мен не ми беше трудно да го сторя, защото не се бе променила толкова, изглеждаше доста добре въпреки пълнотата, перуката и екстравагантните си пластмасови обувки със златни звезди. За разлика от крадеца тя идваше да съобщи на Клариса, че съветите ѝ от едно време са намерили благодатна почва и сега е почитена християнка.

— Разкажете за това на свети Петър, та да ме изтрие от черния тефтер — помоли я Госпожата.

— Каква огромна несполука ще бъде за тези добри хорица, ако вместо да ида на небето, бъда пратена да се пържа в казаните на ада...

— сподели умиращата, когато най-сетне можах да затворя вратата, за да си почине малко.

— Ако това се случи там горе, никой тук долу няма да узнае, Клариса.

— И по-добре.

В петък още от разсъмване на улицата се събра тълпа и синовете ѝ едва успяха да удържат наплива от поклонници, решени да отнесат със себе си нещичко като реликва — от парче тапет до оскъдните дрехи на светицата. Клариса отпаднаше пред очите ни и за пръв път даде признаци, че взима на сериозно собствената си смърт. Някъде към десет пред вратата спря син автомобил с парламентарен номер. Подпомогнат от шофьора, от задната седалка се показва един старец, когото тълпата веднага позна: беше дон Диего Сиенфуегос, станал важна личност след толкова десетилетия, отдадени в служба на обществото. Синовете на Клариса излязоха да го посрещнат и го придружиха, докато се изкачи с труд до втория етаж. Щом го видя в рамката на вратата, Клариса се оживи, страните ѝ си възвърнаха руменината, а очите ѝ светнаха.

— Моля те, изведи всички от стаята и ни остави сами — пошепна ми на ухото.

Двайсет минути по-късно вратата се отвори и дон Диего Сиенфугос излезе, влачейки крака, с навлажнени очи, сломен и полупарализиран, ала усмихнат. Синовете на Клариса, очакващи го в коридора, отново го хванаха под ръка, за да му помогнат, и тогава, виждайки ги заедно, се уверих в нещо, което бях забелязала и преди. Тези трима мъже имаха една и съща осанка и профил, същата спокойна увереност, същите мъдри очи и сигурни ръце.

Изчаках да слязат по стълбите и се върнах при приятелката си. Приблжих се, за да ѝ оправя възглавниците, и видях, че и тя като госта си плаче някак радостно.

— Дон Диего бе най-големият ви грях, нали? — промълвих едва чуто.

— Това не бе грях, дъще, само подпомогнахме Бог да уравни везните на съдбата. И виждаш колко успешно, щом след двете си недоразвити деца добих други две, които да се грижат за тях.

Клариса умря същата вечер, без да се мъчи. От рак — постави диагноза лекарят, щом видя напъпилите ѝ криле; от святост — възкликнаха набожните, напирани от улицата със свещи и цветя; от изумление — казвам аз, защото бях с нея, когато ни посети Папата.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.